

ધોરણ - 9

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - 7

સ્વાતંચીતર ભારત

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપો :

(1) દેશી રાજ્યોના વિલીનીકરણ વિશે માહિતી આપો.

ઉત્તર : સ્વરાજ્ય મળ્યું ત્યારે ભારતમાં નાનાં મોટાં મળીને 562 દેશી રાજ્યો હતાં. તેમનું ક્ષેત્રફળ સ્વતંત્ર ભારતના કુલ ક્ષેત્રફળ પૈકી 48 % હતું. તેમની કુલ વસ્તી દેશની સમગ્ર વસ્તીના લગભગ પાંચમાં બાગ જેટલી હતી. કશ્મીર, હૈદરાબાદ અને મૈસૂર મોટા રાજ્યો હતાં. બધાં દેશી રાજ્યોના રાજાઓ તેમજ નવાબોને ભારતીય સંઘમાં જોડાવા માટે સમજાવવા એ ભગીરથ કાર્ય હતું. આ કાર્ય ઝડપથી પૂરું કરવાનું હતું.

- સૌપ્રથમ ભાવનગરના મહારાજા કૃષ્ણકુમારસિંહે 15 જાન્યુઆરી, 1948ના રોજ ભાવનગરમાં 'જવાબદાર સરકાર' શરૂ કરી, સરદાર પટેલના પ્રયત્નથી સંયુક્ત સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થતાં ભાવનગર રાજ્ય 15 ફેબ્રુઆરી, 1948માં તેમાં વિલીન થઈ ગયું.
- સરદાર પટેલ અને તેમના સચિવ વી. પી. મેનનની મદદથી તેમણે દેશી રાજ્યો માટે એક 'જોડાણખત' અને 'જૈસે શે કરાર'નો મુક્કો તૈયાર કરવામાં આવ્યો. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે વ્યવહારું બુદ્ધિથી લગભગ બધાં દેશી રાજ્યોની ભારતમાં વિલીનીકરણની પ્રક્રિયા શરૂ કરી.

- સરદાર પટેલે દેશી રાજાઓને અપીલ કરી કે તેમના શાસન હેઠળની પ્રજા અને ભારતીય સંઘના હિતમાં તેઓ પોતાનાં રાજ્યોનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરે અને એક મજબૂત, અખંડ અને સમૃદ્ધ ભારતનો પાયો નાખવામાં પોતાનો સહકાર આપે.
સરદાર પટેલે ભારત સરકાર વતી રાજાઓને તેમનાં સાલિયાણાં, દરજ્જો, હકો અને હિતોના રક્ષણાની ખાતરી આપી. સરદાર વલ્લબ્લભાઈ પટેલે રજુ કરેલા મુસદાથી રાજાઓ સંતુષ્ટ થયા.
- આથી જમ્બુ-કશ્મીર, જૂનાગઢ અને હૈદરાબાદના શાસકો સિવાયનાં બધા (159) રાજાઓએ 15 ઓગસ્ટ, 1947 પહેલાં જ જોડાણખત પર હસ્તાક્ષર કરી પોતાના રાજ્યો અને રિયાસતોને ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દીધાં.

- જમુ-કશ્મીર, જૂનાગઢ અને હૈદરાબાદના જોડાણના પ્રશ્નો જુદી રીતે ઉકેલવામાં આવ્યા. જૂનાગઢના નવાબ સામે લશ્કરી કાર્યવાહી તેમજ પ્રજાની પ્રબળ ઇચ્છાશક્તિ વડે જૂનાગઢને ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું. હૈદરાબાદના નિઝામ સામે પોલીસ પગલું ભરીને હૈદરાબાદ ને ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું.
- આઝાદી પછી પાકિસ્તાને જમુ કશ્મીર પર આક્રમણ કર્યું એ સમયે કશ્મીરનું રક્ષણા કરવા ભારત સરકારની મદદ મેળવવા રાજા હરિસિંહે તાત્કાલિક જોડાણ ખત પર સહી કરી જમુ કશ્મીર ને ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દીધું.

(2) હૈદરાબાદ અને જૂનાગઢનાં રાજ્યો ભારતીય સંઘમાં કેવી રીતે મળ્યાં?
સંક્ષેપમાં ચર્ચા કરો.

ઉત્તર : હૈદરાબાદ : ભારતને સ્વરાજ્ય મળ્યું એ પૂર્વે હૈદરાબાદના નવાબ નિઝામે
ભારતીય સંઘથી સ્વતંત્ર રહેવાની છચ્છા પ્રગટ કરી અને પોતાના રાજ્યને 15
ઓગસ્ટના રોજ સ્વતંત્ર જાહેર કર્યું.

- સરદાર પટેલે નિઝામને સમજવવા તેની સાથે વાટાધાટો શરૂ કરી તેમણે
નિઝામ વતી વાટાધાટો કરનાર અધિકારીઓને સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે,
હૈદરાબાદના લોકો ભારતીય સંઘ સાથે જોડાવાની તીવ્ર છચ્છા ધરાવે છે. તેથી
તેમની છચ્છા મુજબ હૈદરાબાદનું ભારતીય સંઘ સાથે જોડાણ કરવું એ સૌના
હિતમાં છે.

- એ સમયે નિઝામના અધિકારીઓએ અને તેની સેનાએ પ્રજા પર ત્રાસ ગુજરવાનું શરૂ કર્યું. લોકોને એમાંથી બચાવવા માટે ભારત સરકારે હૈદરાબાદ સામે 18 સપ્ટેમ્બર, 1948ના રોજ ‘પોલીસ પગલું’ ભરીને તેને ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દીધું. નિઝામે શરણાગતિ સ્વીકારી. નિઝામને તેનાં હિતોના રક્ષણની બાંયધરી આપવામાં આવી. આ કામગીરીમાં શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી.
- ઝૂનાગઢ : ઝૂનાગઢના નવાબે આઝાઈના દિવસે ૪ ઝૂનાગઢનું પાકિસ્તાન સાથે જોડાણ કર્યું. પાકિસ્તાને તેને મંજૂર કર્યું.

- સરદાર પટેલે જૂનાગઢના નવાબ સામે પગલાં લેવાનું નક્કી કર્યું. મુંબઈમાં જૂનાગઢના નાગરિકોએ જૂનાગઢને ભારતીય સંઘમાં જોડાવા માટે 'આરજી હકૂમત'ની સ્થાપના કરી. સૌરાષ્ટ્રનાં બધાં રાજ્યો અને લોકોએ નવાબના પાકિસ્તાન સાથેના જોડાણનો વિરોધ કર્યો, જૂનાગઢના નવાબે રાજ્યની પ્રજાને ત્રાસ આપવા માંડ્યો.
- ભારતના સૈન્ય અને નૌકાએ જૂનાગઢને ચોતરફથી ઘેરી લીધું. આખરે નવાબ પોતાની સલામતી માટે પાકિસ્તાન ભાગી ગયો. ભારત સરકારે 9 નવેમ્બર, 1947ના રોજ જૂનાગઢનો કબજો લીધો. એ પછી લોકમત લેવાતાં લોકોએ જૂનાગઢને સંપૂર્ણપણે ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દેવાની તરફેણ કરી. આમ, સરદાર પટેલની કુનેહ અને જૂનાગઢના નાગરિકોની પ્રબળ છચ્છાશક્તિ વડે જૂનાગઢનું ભારતીય સંઘ સાથે જોડાણ થયું.

(3) દીવ, દમણ અને ગોવાના ભારતીય સંઘમાં જોડાણની માહિતી આપો.

ઉત્તર : ઈ. સ. 1950માં ભારત સાર્વભોમ, પ્રજાસત્તાક રાષ્ટ્ર બન્યું. એ સમયે ગોવા, દીવ અને દમણ પોર્ટુગિઝનાં સંસ્થાનો હતાં.

► એ સંસ્થાનો ભારતને સોંપી હેવા ભારત સરકારે સમજાવટ અને વાટાધાટો દ્વારા બહુ પ્રયત્નો કર્યા. પરંતુ તેનું કોઈ પરિણામ ન આવ્યું ગોવાને ભારતીય સંઘમાં જોડી હેવા લોકોએ ઉગ્ર આંદોલન શરૂ કર્યું. લોકોએ મોટા પાચા પર સત્યાગ્રહ કર્યો. ત્રિરંગો ધ્વજ ફરકાવવા બદલ પોર્ટુગિઝ સરકારે સેંકડો સત્યાગ્રહીઓની ધરપકડ કરી. 15 ઓગસ્ટ, 1955ના રોજ લોકોએ ગોવા મુક્તિ આંદોલન કરી ગોવા, દીવ અને દમણમાં પ્રવેશવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પોર્ટુગિઝ સત્તાવાળાઓ સાથેની અથડામણમાં અનેક સત્યાગ્રહીઓ શહીદ થયો.

- વાટાધાટો, સમજાવટ અને સત્યાગ્રહ જેવા શાંત પ્રયાસો દ્વારા સફળતા નહિ મળે એમ માનીને ભારત સરકારે ગોવા, દીવ અને દમણને મુક્ત કરવા જનરલ ચૌધરીના નેતૃત્વ હેઠળ 'ઓપરેશન વિજય' નામનું લશ્કરી અભિયાન શરૂ કરવાનો નિર્ણય લીધો.
- 18 ડિસેમ્બર, 1961ના રોજ હેઠળ લશ્કરે અભિયાન શરૂ કર્યું. ભારતનાં લશ્કરી દળોએ ગોવા, દીવ અને દમણમાં પ્રવેશ કર્યો. 19મી ડિસેમ્બરની રાત્રે ગોવાના પોર્ટુગિઝ ગવર્નર જનરલ ડિ-સિલ્વાએ શરણાગતિ સ્વીકારી. આમ, ગોવા, દીવ અને દમણમાંથી પોર્ટુગિઝ શાસનનો અંત આવ્યો. ત્રણેય સંસ્થાનોમાં ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવામાં આવ્યો.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના પ્રશ્નો વિશે ટુંકમાં જણાવો :

(1) દેશી રાજ્યોને ભારતીય સંઘમાં જોડાવા સરદાર પટેલે કઈ અપીલ કરી ?

ઉત્તર : દેશી રાજ્યોને ભારતીય સંઘમાં જોડાવા સરદાર પટેલે આ અપીલ કરી : 'તેમના શાસન હેઠળની પ્રજા અને ભારતીય સંઘના હિતમાં, તેઓ પોતાના રાજ્યોનો સ્વેચ્છાએ ભારતીય સંઘમાં જોડાવા પોતાની સંમતિ આપે.

(2) હૈદરાબાદમાં શા માટે ‘પોલીસ પગલું’ ભરવામાં આવ્યું હતું ?

ઉત્તર : સરદાર પટેલે નિઝામને સમજવવા તેની સાથે વાટાધાટો શરૂ કરી. તેમણે નિઝામ વતી વાટાધાટો કરનાર અધિકારીઓને સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે, હૈદરાબાદના લોકો ભારતીય સંઘ સાથે જોડાઈ જવાની તીવ્ર છચ્છા ધરાવે છે. તેથી તેમની છચ્છા મુજબ હૈદરાબાદનું ભારતીય સંઘ સાથે જોડાણ કરવું એ સૌના હિતમાં છે.

➤ એ સમયે નિઝામના અધિકારીઓએ અને સૈન્ય લોકો પર ત્રાસ ગુજરવાનું શરૂ કર્યું. લોકોને એ અસ્વા પરિસ્થિતિ માંથી બચાવવા માટે ભારત સરકારને હૈદરાબાદ સામે પોલીસ પગલું ભરવું પડ્યું.

(3) ફેંચ સરકાર તેની ભારતમાંની વસાહતો ભારતને સોંપી દેવા શા માટે તૈયાર થઈ ?

ઉત્તર : ઈ. સ. 1950માં ભારત સાર્વભૌમ, પ્રજાસત્તાક રાષ્ટ્ર બન્યું એ સમયે ભારતમાં ફેંચોની પુડુચેરી સહિત પાંચ વસાહતો હતી. એ પ્રદેશોના લોકો ભારતીય સંઘમાં જોડાવા માગતા હતા. એ માટે તેમણે ઊગ્ર સ્વાતંત્ર્ય-ચળવળો શરૂ કરી. ફેંચ સરકારે એ ચળવળોને દબાવી દેવાના પ્રયત્નો કર્યા.

- ઈ. સ. 1948માં પુડુચેરીના લોકોએ એક વિરાટસભા યોજી ફેંચ સરકારને 'ભારત છોડો'નું એલાન આપ્યું.
- ભારત સરકારે પુડુચેરીનું શાંતિમય સમાધાન કરવા ફેંચ સરકાર સાથે વાટાધાટો શરૂ કરી.

- પરંતુ લોકો પુડુચેરીને તાલ્કાલિક આપ્યાએ કરી ભારતમાં જોડી દેવા માગતા હતા. ફેંચોના અંકુશ હેઠળની અન્ય વસાહતોના લોકોએ પણ સ્વાતંત્ર્ય-ઘળવળો શરૂ કરી હતી. યેનામના લોકોની મુક્તિસેનાએ ઈ. સ. 1954માં યનામનો વહીવટ પોતાના હસ્તક લઈ લીધો.
- લોકોનો મિજાજ પારખીને ફેંચ સરકારે 13 ઓક્ટોબર, 1954માં ભારત સરકાર સાથે વાટાધાટો શરૂ કરી. વાટાધાટોના અંતે ફેંચ સરકાર તેની પોડીચેરી, કરાઇકલ, ચંદ્રનગર, માહે અને યનમ આ પાંચ ભારતમાંની વસાહતો ભારતને સોંપી દેવા તૈયાર થઈ.

(4) 'ઓપરેશન વિજય' એટલે શું ? તે શા માટે કરવામાં આવ્યું ?

ઉત્તર : 'ઓપરેશન વિજય' એટલે ભારત સરકારે ગોવાને પોટુંગિઝ સરકારના અંકુશથી મુક્ત કરવા શરૂ કરેલું લશ્કરી અલિયાન.

- ઈ. સ. 1950માં ભારત સાર્વભૌમ, પ્રજાસત્તાક રાષ્ટ્ર બન્યું એ સમયે ગોવા, દીવ અને દમણ પોટુંગિઝોનાં સંસ્થાનો હતાં.
- એ સંસ્થાનો ભારતને સુપ્રત કરવા ભારત સરકારે સમજાવટ અને વાટાધારો દ્વારા બહુ પ્રયત્નો કર્યા. પરંતુ તેનું કોઈ પરિણામ ન આવ્યું.
- ગોવાને ભારતમાં જોડી દેવા લોકોએ ઉગ્ર આંદોલન શરૂ કર્યું. 18 જૂન, 1954ના રોજ લોકોએ મોટા પાયા પર સત્યાગ્રહ કર્યો.

- 15 ઓગસ્ટ, 1955ના રોજ હજારો લોકોએ ગોવામુક્તિ આંદોલન' કરી ગોવા, દીવ અને દમણામાં પ્રવેશવા પ્રયત્ન કર્યો.
- પોર્ટુગિઝ સત્તાવાળાઓ સાથેની અથડામણામાં અસંખ્ય સત્યાગ્રહીઓ શહીદ થયા. પોર્ટુગિઝ સત્તાવાળાઓના અત્યાચારો વધી ગયા. ગોવામાં સ્કોટક પરિસ્થિતિ સર્જીએ.
- વાટાધાટો, સમજાવટ અને સત્યાગ્રહ જેવા શાંત પ્રયાસોને સફળતા નહિ મળે એમ લાગવાથી ભારત સરકારે ગોવાને મુક્ત કરવા જનરલ યૌધરીની આગેવાની હેઠળ 'ઓપરેશન વિજય' કરવામાં આવ્યું,

પ્રશ્ન : 3 નીચેના પર ટ્રંક નોંધ લખો:

(1) દેશી રાજ્યો - રિયાસતોના એકીકરણમાં સરદાર પટેલનો ફાળો ઉત્તર :

➤ 15 ઓગસ્ટ, 1947 પહેલાં ભારતમાં નાનાં-મોટાં 562 દેશી રાજ્યો હતાં, ભારતની સાથે એમને પણ સ્વતંત્રતા મળી. - સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ જુલાઈ, 1947માં વચ્ચગાળાની સરકારના ગૃહમંત્રી બન્યા. તેઓ દીર્ઘદિન અને લોખંડી મનોબળ ધરાવતા ગૃહમંત્રી હતા. તેમણે અને તેમના સચિવ વી. પી. મેનને 'જોડાણખત' અને 'જૈસે થે કરાર' નો મુસદો તૈયાર કર્યો અને દેશી રાજ્યોની ભારતીય સંઘ સાથેના એકીકરણની પ્રક્રિયા ખૂબ ઝડપથી શરૂ કરી.

તેમણે દેશી રાજાઓની તેમની પ્રજા અને રાષ્ટ્રના હિતમાં પોતાનાં રાજ્યોનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરવા અને ભારતીય સંઘને એક, અખંડ, મજબૂત તથા સમૃદ્ધ બનાવવાનો પાયો નાખવામાં તેમનો સહકાર આપવા અપીલ કરી. તેમને રાજાઓ સાથે વ્યક્તિગત ચર્ચા કરી તેમની શંકાઓ નિર્મૂળ કરી.

- તેમણે ભારત સરકાર વતી એ રાજાઓને તેમનો દરજો, હકો અને હિતોના રક્ષણની તેમજ સાલિયાણાં આપવાની ખાતરી આપી.
- આથી હૈદરાબાદ, જૂનાગઢ અને જમ્મુ-કશ્મીરના શાસકો સિવાયના બધા રાજાઓએ જોડાણાખત પર હસ્તાક્ષર કરી તેમનાં રાજ્યો અને રિયાસતોનું ભારતીય સંઘ સાથે જોડાણા કર્યું. હૈદરાબાદના નિઝામે સ્વતંત્ર રહેવાનો નિર્ણય કરતાં તેની સામે ‘પોલીસ પગલું લઈને તેના રાજ્યને ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું.

- જૂનાગઢના નવાਬે પાકિસ્તાન સાથે જોડાવાનો નિર્ણય કર્યો. સરદાર પટેલે તરત જ ભારતીય સૈન્ય અને નોકાદળને જૂનાગઢની ચારે બાજુ ગોઠવી દીધું.
જૂનાગઢનો નવાબ પોતાની સલામતી માટે પાકિસ્તાન ભાગી ગયો. નવેમ્બર, 1947માં ભારત સરકારે લોકમત લઈને જૂનાગઢને ભારતીય સંઘ સાથે જોડી દીધું.
- કશ્મીરના રાજા હરિસિંહે કશ્મીરનું વિધિસર ભારતીય સંઘ સાથે જોડાણ કર્યું.
- સરદાર પટેલની આ સિદ્ધિઓમાં તેમના મુખ્ય સચિવ વી. પી. મેનનનો ફાળો ખૂબ મહત્ત્વનો હતો.
- આમ, સરદાર પટેલ અને વી. પી. મેનને ખૂબ ધીરજ અને અસાધારણ કુનેહ દાખવી દેશી રાજ્યો અને રિયાસતોનું ભારતીય સંઘ સાથે એકીકરણ કરી ભારતને એક અખંડ રાજ્ય બનાવ્યું.

(2) ભારતનો ટેકનોલોજી ક્ષેત્ર વિકાસ

ઉત્તર : છેલ્લાં 50 વર્ષોમાં ભારતે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રે અભૂતપૂર્વ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે. વિકસિત દેશોની તુલનામાં ભારતે આ ક્ષેત્રે સાધેલો વિકાસ અદ્વિતીય છે. ભારતમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના વિકાસમાં ડૉ. હોમી ભાબા, ડૉ. રાજા રામજ્ઞા, ડૉ. વિક્રમ સારાભાઈ, ડૉ. સી. વી. રામન, સર એમ. વિશ્વેશ્વરેયા, સામ પિત્રોડા, ડૉ. એ.પી.જે. અબ્દુલ કલામ, ઈ. શ્રીધરન વગેરે વૈજ્ઞાનિકો, ઇજનેરો, ટેકનોકેટોએ નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો છે.

►આ ઉપરાંત, ભારતીય મહિલાઓએ પણ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રે નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો છે. વનસ્પતિ ક્ષેત્રે જાનકી અમ્મા, રસાયણશાસ્ત્રના ક્ષેત્રે અસીમા ચેટરજી, તબીબી ક્ષેત્રે ડૉ. ઇન્ડિરાઆહુજા, ગણિતશાસ્ત્રમાં માનવ સંગણક(Human Computer)માં શકુંતલાદેવી, અવકાશ ક્ષેત્રે કલ્પના ચાવલા અને સુનિતા વિલિયમ્સ.

- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના શિક્ષણ અને સંશોધન માટે 'ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ સાયન્સ્સ' , 'ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ ટેકનોલોજી', 'ઇન્ડિયન રિસર્ચ ઓર્ગનાઇઝેશન' (ઇસરો), 'ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી' વગેરે સંસ્થાઓએ મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે.
- ભારતે અધ્યતન કૃષિ ટેકનોલોજી, કૃષિ વૈજ્ઞાનિકો અને કૃષિ યુનિવર્સિટીઓનો ઉપયોગ કરીને તેમજ સિંચાઈ યોજનાઓ દ્વારા હરિયાળી કાંતિ કરી છે. આ કાંતિના પરિણામે ભારત અન્ન- ઉત્પાદન ક્ષેત્રે સ્વાવલંબી બન્યું છે.

- પરમાણુ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીમાં ભારતે હરણ ફળ ભરી છે. ભારતે ભાબી પરમાણુ ક્ષેત્ર સંશોધન, વૈજ્ઞાનિકો, ઇજનેરો અને ટેકનોલોજીના સંયુક્ત પ્રયાસથી અધતન પરમાણુ મથકો ઊભાં કર્યા છે. ભારતે પરમાણુ બોર્ડ અને વિવિધ અંતરનાં મિસાઇલો વિકસાવ્યાં છે. દેશના સંરક્ષણ માટે ભારતે રાજ્યસ્થાનમાં પોખરણ ખાતે બે વખત સકળ પરમાણુ પરીક્ષણ કર્યા છે.
- ભારતે અવકાશ સંશોધન ક્ષેત્રે અસાધારણ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે. ભારતે 'આર્યાલટ', 'ભાસ્કર', 'રોહિણી' જેવા ઉપગ્રહો અવકાશમાં છોડવા છે, તેમજ ઉપગ્રહો છોડવા માટેનાં ગીકલ (GSLV) વિકસાવ્યાં છે.

- છેલ્લા એક જ દાયકમાં ભારતે ટેલિકમ્યુનિકેશન અને માહિતી ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે અદ્વિતીય પ્રગતિ સાધી છે. દેશમાં ટેલિફોન, મોબાઇલ ટેલિફોન, ટી.વી., કમ્પ્યુટર વગેરે ઉપકરણોનો ઉપયોગ ઉત્તરોત્તર વધતો જાય છે.
- આ ઉપરાંત, ભારતમાં ઉદ્યોગો, ઉર્જા, કૃષિ, આરોગ્ય વગેરે ક્ષેત્રોમાં બાયો-ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ પણ સતત વધી રહ્યો છે.

(3) હરિયાળી કાંતિ

ઉત્તર : ભારતમાં કૃષિક્ષેત્રે આવેલા ટેકનિકલ અને સંસ્થાગત સુધારાઓને પરિણામે દેશ અજ્ઞ ઉત્પાદનમાં સ્વાવલંબી બન્યો છે. દેશમાં કૃષિ-ઉત્પાદન ઘણું વધ્યું છે. આ ઘટના હરિયાળી કાંતિ કહેવાય છે. ભારતે હરિયાળી કાંતિ સાધી એની પાછળ રહેલાં કારણો :

- મોટાં જળાશયો અને બંધોમાંથી કાઢેલી નહેરો વડે વિકસાવવામાં આવેલી સગવડો.
- અદ્યતન કૃષિ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ, કૃષિ સંશોધન સંસ્થાઓ, પ્રયોગશાળાઓ અને કૃષિ યુનિવર્સિટીઓ દ્વારા મળતું સંશોધન માર્ગદર્શન ઉત્તમ બિયારણો, રાસાયણિક ખાતરો, જંતુનાશક દવાઓ, વીજળી, પંપ સેંટ કે ટ્રેક્ટરની ખરીદીમાં ઘેરૂતોને અપાતી રાહતો.
- ઘેરૂતોને આર્થિક લોન કે સબક્સિડી સ્વરૂપે અપાતી નાણાકીય સહાય.
- ઘેરૂતોને વર્તમાનપત્રો, આકાશવાણી, ફૂરદર્શન અને કૃષિમેળાઓ દ્વારા કૃષિની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિઓ અંગે અપાતું માર્ગદર્શન. જિલ્લા કક્ષાએ સ્થપાયેલાં ઘેરૂત તાલીમ કેન્દ્રો વગેરે.

(4) પ્રદેશવાદ

ઉત્તર : ભારતદેશ અનેક વિવિધતાઓ ધરાવે છે. વિવિધ ધર્મો, ભાષાઓ, જાતિઓ, જાતિઓ અને સંસ્કૃતિઓ ધરાવતા લોકો સદીઓથી એકસાથે રહેતા હોવાથી તેમની વચ્ચે ભાવાત્મક એકતા છે.

- ભારતીય સમાજમાં વિદેશી પ્રજા અને તેમનાં સાંસ્કૃતિક મૂલ્યોનો સમન્વય થયો. એ પ્રજા જે પ્રદેશમાં લાંબા સમયથી વસવાટ કરતી હતી તેમને ત્યાંની ભૂમિ માટે એક પ્રકારની લાગણી જન્મી તેને 'પ્રદેશવાદની ભાવના' કહે છે.
- પ્રદેશવાદના ઉદ્દેશ અને વિકાસ માટે મુખ્યત્વે ભાષા, જાતિ અને ધર્મ આ ત્રણેય પરિબળો જવાબદાર છે.

- ભાષાવાદે પ્રદેશવાદને ઉત્તેજન આપ્યું છે. ઉત્તર ભારતમાં હિંદીભાષી પ્રજામાં અને દક્ષિણ ભારતમાં બિનહિંદીભાષી પ્રજામાં પ્રદેશવાદની લાગણી તીવ્ર છે.
- ઉત્તર-પૂર્વ ભારતનાં રાજ્યોમાં એક જ કોમની બહુમતી છે. આ પ્રજા પોતાનો અલગ ધર્મ પાડે છે. દા. ત., નાગાલેન્ડ, મિઝેરમ, મણિપુર, મેઘાલય, અરુણાચલ પ્રદેશ વગેરે રાજ્યોની પ્રજાના રીતરિવાજો, પરંપરા, જીવનશૈલી, વ્યવસાય વગેરેમાં વિવિધતા પ્રવર્તે છે. તેમનામાં ધર્મને કારણે પ્રદેશવાદની ભાવના જન્મી છે.

- પ્રદેશવાદના જાતિવાદના પરિબળને કારણે પંજાબ અને હરિયાણાની રચના થઈ. બિહારમાંથી આરખંડ રાજ્ય મધ્ય પ્રદેશમાંથી છતીસગઢ અને ઉત્તર પ્રદેશમાંથી ઉત્તરખંડ રાજ્ય આ જ કારણે રચાયાં છે. આજે મહારાષ્ટ્ર માંથી અલગ વિદર્ભ રાજ્ય રચવાની માગણી થઈ રહી છે. પ્રદેશવાદની સંકુચિત લાગણીનો વિચાર વધતો જાય છે.
- કેટલાક પ્રદેશો - રાજ્યોમાં નેતાઓ અને કેટલાંક બળવાખોર જીથો લોકલાગણીને ઉશ્કેરી પ્રદેશવાદને ઉત્તેજન આપે છે. આ પરિબળો દેશની રાષ્ટ્રીય એકતા અને અખંડિતતા માટે નુકસાનકારક છે.

(5) પ્રાદેશિક અસમાનતા

ઉત્તર : ભારતમાં વિદેશી શાસકોએ જે પ્રદેશોમાં પોતાને આર્થિક લાભ થયો નહોતો તે પ્રદેશોમાં વિકાસના કામો કર્યા નહિ. પરિણામે એ વિસ્તારોમાં પ્રાદેશિક અસમાનતા સર્જીઈ હતી.

- ભારતની ભોગોલિક વિશાળતા અને લિંગતાઓને કારણે દેશના જુદા જુદા પ્રદેશોનો - રાજ્યોનો સમતોલ આર્થિક વિકાસ થયો નથી.
- દેશના વિવિધ પ્રદેશોમાં પ્રવર્તતી કુદરતી સંસાધનોની વિષમતાઓને કારણે બધા પ્રદેશોનો ઓદ્ઘોગિક ક્ષેત્રે અને કૃષિક્ષેત્રે એકસરખો વિકાસ થયો નથી.

- આજાદી પછી ભારતનો આર્થિક, સામાજિક અને અન્ય ક્ષેત્રોમાં સમતોલ વિકાસ સાધવા માટે આયોજનપંચ (હવે નીતિઆયોગ)ની રચના થઈ. તેનો મુખ્ય હેતુ જુદા જુદા પ્રદેશોનો સમતોલ આર્થિક સહિત અન્ય ક્ષેત્રોમાં વિકાસ સાધવાનો હતો. પરંતુ પ્રદેશવાદના દબાણો, રાજકીય કારણોથી વિકાસ યોજનાઓ પોતાના પ્રદેશમાં લઈ જવાની એંચતાણ, વિકાસ માટેના સોતો, વગેરે અનેક પરિબળોને લીધે દેશના બધા પ્રદેશોનો સમતોલ આર્થિક વિકાસ સાધવામાં નોંધપાત્ર સફળતા મળી નથી. આથી, સમતોલ વિકાસની બાબતોમાં અસમાનતા પ્રવર્તતી જોવા મળે છે.
- ભારતનાં જુદાં જુદાં રાજ્યોમાં માથાઈ આવક, સાક્ષરતાનો ૬૨, આરોગ્ય અને શિક્ષણ સેવાઓ, ઉધોગીકરણની માત્રા, વાહનવ્યવહાર અને સંદેશવ્યવહારની સગવડો, શહેરીકરણનો ૬૨ વગેરે બાબતોમાં અસમાનતાઓ પ્રવર્તે છે. તેથી દેશમાં વિકસિત, મધ્યમ વિકસિત અને અલ્પવિકસિત રાજ્યો જોવા મળે છે.

- કેટલાંક રાજ્યોના આંતરિક પ્રાદેશિક વિકાસમાં પણ અસમાનતા જોવા મળે છે. મહારાષ્ટ્ર વિકસિત રાજ્ય છે પણ તેના વિદર્ભ અને મરાઠાવાડના વિસ્તારો પછાત છે.
- આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યમાં રાયલસીમા અને તેલંગણા રાજ્યના કેટલાક વિસ્તારો અલ્પવિકસિત છે. ભારતનાં કેટલાંક રાજ્યો કૃષિ વિકાસમાં તો કેટલાંક રાજ્યો ઓદ્યોગિક વિકાસમાં અગ્રેસર છે. આમ, રાજ્યો-રાજ્યો વચ્ચે ઘણી બાબતોમાં અસમાનતાઓ પ્રવર્તે છે.
- પ્રદેશવાદને કારણે કેટલાંક રાજ્યો વચ્ચે સરહદી જમીન તથા જળની વહેંચણીના વિવાદો ચાલી રહ્યા છે. મહારાષ્ટ્ર અને કર્ણાટક રાજ્ય વચ્ચે તથા પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યોની સરહદ માટેના જમીનના વિવાદ ચાલી રહ્યા છે. પોતાના રાજ્યની ખનીજસંપત્તિ અને જંગલસંપત્તિ પોતાને જ મળે એવી પ્રાદેશિક સંકુચિતતા પ્રજામાં જોવા મળે છે.

પ્રશ્ન : 4 દરેક પ્રશ્નની નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ઉત્તર લખો :

- (1) સ્વતંત્રતા મળ્યા બાદ ભારતના તત્કાલીન ગૃહપ્રધાન તરીકે
કોણી નિમણૂક થઈ હતી ?
- (A) સુભાષચંદ્ર બોઝ
(B) વડોદરાના ગાયકવાડ
(C) સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ
(D) મોતીલાલ નહેરુ

(2) નીચેનામાંથી કયો પ્રદેશ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ નથી ?

(A) ચંદ્રાંગઢ

(B) જમુ-કશ્મીર

(C) લક્ષ્ણીપ

(D) પુડુચેરી

(3) હાલ ભારતીય સંઘમાં કેટલાં રાજ્યો અસ્તિત્વમાં છે ?

(A) 26 રાજ્યો

(B) 27 રાજ્યો

(C) 28 રાજ્યો

(D) 29 રાજ્યો

(4) ઈ.સ. 2014માં આંધ્રપ્રદેશમાંથી કયું રાજ્ય અલગ પડ્યું ?

- (A) ઉત્તરાખંડ
- (B) છત્તીસગઢ
- (C) તેલંગાણા**
- (D) બિહાર

(5) જારખંડ રાજ્ય કયા રાજ્યમાંથી અલગ થયું ?

(A) છતીસગઢ

(B) બિહાર

(C) તેલંગાણા

(D) ઉત્તરાંધ્રા

(6) નીચેનામાંથી કયું રાજ્ય સેવન સિસ્ટર્સમાંનું એક નથી ?

- (A) મણિપુર, આસામ
- (B) ત્રિપુરા, અરુણાચલ
- (C) મિઝોરમ, નાગાલેન્ડ
- (D) ઉત્તરાખંડ, ઝારખંડ

(7) નીચેનામાંથી કયું રાજ્ય ભારતીય સંઘમાં 29 રાજ્યોમાંનું એક
નથી ?

(A) આંધ્રપ્રદેશ

(B) ગોઢા

(C) દિલ્લી

(D) ગુજરાત

(8) ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપનાદિન કયો છે ?

(A) 1 મે, 1961

(B) 1 મે, 1960

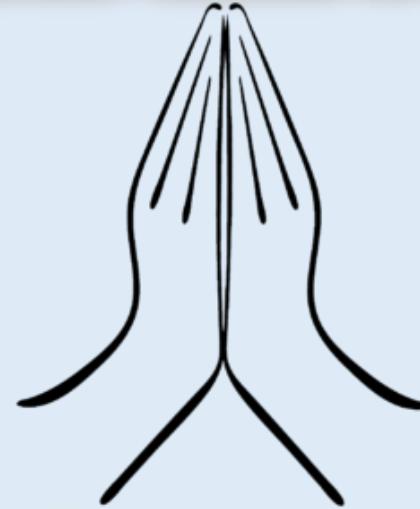
(C) 1 મે, 1962

(D) 1 મે, 1970

(9) ભારત સ્વતંત્ર બન્યા પછી સામાજિક અને આર્થિક વિકાસ માટે
કયા પંચની રચના કરી ?

- (A) કૃષિપંચની
- (B) શિક્ષણપંચની
- (C) આયોજનપંચની
- (D) કોઠારીપંચની

THANKS

FOR WATCHING